

12 Years a Slave

Foto: SF Film

12 Years a Slave är en estetiskt mycket genomtänkt film som berättar historien om en svart man som i 1840-talets USA kidnappas som slav. "Based on a true story", som det heter. Det är en bitvis plågsamt fysisk film om slavhandel, medmännisklighet och förhållandet mellan sexualitet, makt och våld.

Rek. för gymnasiet

EN FILMHANDLEDNING AV ANDREAS HÖFFSTEN

Handling

12 Years a Slave växlar genomgående mellan tillbakablickar och berättelsens nutid.

I inledningen ser vi filmens huvudperson, Solomon Northup, tillsammans med andra svarta män i deras vardag på en slavplantage. De skär sockerrör, sover i sovsalar och utfodras nästan som djur.

Därför klipp till den lilla staden Saratoga, i staten New York år 1841.

Solomon, eller Mr Northup, promenerar elegant klädd med sin familj; fru och två små barn. Han försörjer sig som snickare och är därtill en begåvad violinist som framträder på olika evenemang. En dag kommer två vita män och övertalar honom att följa med dem och spela fiol på deras cirkusturné. Solomon tvekar men följer med, lockad av pengarna. Efter turnén firar de tre men Solomon luras att dricka för mycket vin, drogas ner och kidnappas.

Sedan börjar helvetet. Morgonen därpå vaknar han i kedjor och transporteras bryskt iväg. Han anklagas för att vara en förrymd slav från Georgia och misshandlas svårt när han protesterar. Av sina olycksbröder får han rådet att vara tyst; "Säg inget och du kan överleva!". "Jag vill inte överleva – jag vill leva", svarar Solomon. Därpå sätts han tillsammans med en handfull andra svarta män på en flodångare som stävar söderut på Mississippi-

floden och säljs tillsammans med en annan kidnappad, Eliza, på auktion till högstbjudande nere i Louisiana.

Så börjar livet som slav för Solomon Northrup som därtill kort och gott ges ett nytt namn: Platt. Hans ägare Master Ford är inte av den värsta sorten, vid framkomsten får han vila och mat. Till Eliza, som skilts från sina barn vid auktionen och nu är otröstlig, säger frun i huset "Stackars kvinna ... Du glömmet snart dina barn".

Snart visar det sig att Solomon/Platt har kunskaper som Master Ford har kan tillvara. Platt utvecklar arbetet och sätts att snickra en paviljong men kommer snart i konflikt med en av Fords förmän som inte tål Platts duglighet. När han skall till att piska Platt får han i stället själv stryk, varpå han förnedrad svär att döda Platt. Strax därpå fångas Platt in och hängs upp i ett träd men räddas i sista stund från att kvävas till döds av en annan förman som anar att Master Ford inte skulle uppskatta att Platt lynchades.

Vi ser i en lång scen hur Platt hänger kvar i repet men med fötterna hjälpligt i marken innan Master Ford

anländer och hugger av repet. Ford säger: "Du är en exceptionell nigger, Platt, men inget gott kommer av detta, du är okänd nu." Han säljer Platt till Edwin Epps som driver en bomullsplantage.

Epps är en slavägare av ett betydligt hårdare och, framför allt, mer oberäkneligt slag. De som har plockat för lite bomull efter arbetsdagens slut pryglas. "Den som inte lyder sin master får piskrapp – så står det i Skriften", påstår Epps.

Situationen på plantagen kompliceras av att Epps är sexuellt besatt av Patsey, en ung kvinnlig slav. Något som Epps hustru är helt medveten om, varför hon behandlar Patsey extra hårt och förnedrande.

Vid ett tillfälle vågar Platt be en vit arbetare om att posta ett brev åt honom inne i närmaste stad; ett brev till vännerna i Saratoga med en bön om hjälp. Men han förråds. Dock lyckas Platt tala sig fri från anklagelser.

Men så en dag dyker en vit hantverkare, Mr Bass, upp. Han kommer norrifrån där synen på slaveri är en helt annan och liberalare.

De två arbetar tillsammans och kommer i samspråk och mr Bass märker snabbt att Platt inte är en "vanlig" slav utan har bildning och är en driven snickare. De talar om slaveri och frihet och till sist vågar sig Platt än en gång på att be en vit man om hjälp med att få tag på papper som visar att Platt en gång var en fri man. Men Mr Bass tvekar men säger att han ska göra det.

Senare kommer Bass i konflikt med Epps och de argumenterar om slaveriets vara eller icke-vara. "Människor är alla lika och räkenskapens tid kommer då lagar kan ändras", hävdar Bass men får svar på tal; "Det där kanske funkar hos er yankees uppe i New England, men inte här hos oss", svarar Epps.

Vad som dock inte fungerar på Epps plantage är masterns sjuka relation till Patsey, präglad av en blandning av våld och sexualitet. Efter att Patsey kommit tillbaka försent en dag, kläs hon av naken för att piskas. Epps fru vill "prygla livet ur henne". Men Epps själv har inte kraft nog att klara uppgiften utan ger under pistolhot Platt order om att piska henne, vilket han gör, tills hon blöder ymnigt.

Så en dag kommer två män för att, trots motstånd från Epps, hämta Platt. Platt tar farväl av Patsey och åker iväg. Hemma i Saratoga väntar hans fru och nu vuxna barn. De försonas i en blandning av glädje och tårar. ”Jag ber om ursäkt för hur jag ser ut, men jag har haft en svår tid de senaste åren”, säger Solomon inför sin fru, sina barn och ett barnbarn, döpt till Solomon.

Några ord om filmen

12 Years a Slave är en i långa stunder upprörande och bitvis plågsam film att se. Slutets relativa ”happy ending” – som man kan diskutera eftersom det är så icke-representativt – mildrar dock något.

12 Years a Slave är regissören Steve McQueens tredje långfilm. Det finns tre teman som är tydligt återkommande i hans samtliga filmer; kroppslig fångenskap, auktoritetens natur och människans överlevnad. Alla filmer berättar historier där karaktärernas kroppar utsätts för valet att delta i eller motstå auktoritära strukturer.

I *Hunger* använder Bobby Sands sin utmärglade kropp för att försöka

motstå ett system han upplever som orättvist, i *Shame* är huvudrollskaraktären slav under sitt sexuella missbruk och i *12 Years a Slave* får vi se de fysiska ärrarna som slaveriet skapade. Alla tre filmerna ställer frågan *Hur överlever vi extrema situationer?*

För alla filmerna gäller är närbilderna, stoffkänslan, extremt viktiga. Det nästan luktar om bilderna med fiolen, svetten på plantagen, ångesten i Solomons ansikte i *12 Years a Slave*. Tänk bara på hur alla vita går klädda i vitt, oskuldens färg. Deras magnifika herremanshus är vita – vi ser även en glimt av Vita Huset, kanske som en släng åt den politiska makten som inte lyfte många fingrar till skydd för sin befolkning. De återkommande bilderna på träden med sina mörka fröhängen blir till ett slags sorgekatedraler. Men det finns även ett hollywoodskt drag i filmen, en form av sentimentalitet som vi i Europa ofta förknippar med just studioproducerad amerikansk film. Musiken av Hans Zimmer både understryker och gör ibland motstånd mot bilderna.

Londonfödde regissören Steve Mc-

Queen började sin bana som konstnär och vann det omtalade Turnerpriset 1999. Han representerade även England på Venedigbiennalen. Fyrtiofyråriga McQueen har en arbetarklassbakgrund och bor numera i Amsterdam i Nederländerna.

- Fotografen Sean Bobbitt arbetar mycket medvetet med fotot. Växelspelet mellan hel- och halvbild, mellan närbild och extrem närbild är påtaglig. De snabba klippnen lyser med sin frånvaro, i stället ofta långa bilder, bilder som ges tid att sjunka in. Naturen spelar en uppenbar symbolisk roll och kommenterar fortlöpande berättelsen såsom i fallet med de vita husen och träden med sina mörka fröhängen. Hittade eleverna några andra symbolmättade scener eller bilder? Exempelvis mötet med indianerna i skogen? Eller scenen där Platt bränner upp brevet vars glöd sen påminner om slocknade stjärnor på himlen; kanske en metafor över ett slocknat hopp?

- Tänk på scenen när Platt nästan hängs till döds men räddas i sista

Regissören Steve McQueen instruerar Chiwetel Ejiofor

sekund. Hur han ändå får hänga kvar i repet i en, ur ett filmiskt perspektiv, närmast oändligt lång scen, nästan fem minuter, alltmedan livet på plantagen går vidare. Vi ser exempelvis hur barn börjar springa runt och leka, som om ingenting egentligen hänt. Men en flicka kommer fram och ger honom vatten – att likna vid hur Maria Magdalena gav Jesus vatten på korset. Varför tror eleverna att regissören valde att utforma scenen så? Varför reagerar de andra slavarna som att de ingenting ser? Rymmer scenen också en anklagelse, i så fall mot vem eller vad?

- Amerikansk film har – som den råkommersiella industri den också är – alltid haft ett gott öga för vad som ligger i tiden, vad som intresserar en nationell såväl som internationell publik. Intresset för att skildra andra världskriget, nazism och förintelsen fick en rejäl skjuts i och med tv-serien *Holocaust* från 1978 och har inneburit stora möjligheter för Hollywood att gestalta ett amerikanskt hjältemod. Men slaveriet i den amerikanska södern symboliserar förstas ett betydligt mörkare kapitel i amerikansk historia. I det perspektivet är det positivt att dessa skammens år fångas upp i exempelvis *12 Years a Slave* och i de tidigare *The Butler* och *Django Unchained*. Vilken roll spelar filmen som konstform när det gäller att berätta om och beskriva politiska, samhällseliga förändringar? Ge exempel på

filmer du tycker har betytt något i samhällsdebatten och som förändrat din syn på tillvaron och livet.

- Inom konst och inte minst filmen är det närmast legio att vi i publiken behöver ett ansikte, en människa, att relatera till för att kunna se på rasism och främlingsfientlighet också ur ett strukturellt perspektiv. I filmen framträder Platt – förutom Patsey och Eliza – i helfigur bland en skara närmast mumlande skuggor. Vissa kritiker menar att vår identifikation med filmens hjälte gör att de bakomliggande mönstren skymms, särskilt med ett filmiskt lyckligt slut – och att vi som en följd därav inte reagerar och engagerar oss (så som vi borde?). Stämmer det resonemanget?

- Film jobbar ofta med klichéer när den berättar. Ta exemplet med hantlangaren Tibeats hos master Ford. Paul Dano spelar excellent och Tibeats blir nästan som en sinnebild av en rasist, därtill inte särskilt smart. Men är det en alltför enkel bild – rasister kan ju vara välklädda, välutbildade och inneha maktpositioner i parlament och riksdagar? Blir vi lurade? Vad tycker eleverna om just det faktum att vissa skådespelare nästan alltid är bovar, andra alltid hjältar? Styr det vår läsart för mycket?

- I Sverige har vi haft en del medial turbulens kring några böcker där – menar kritikerna – svarta har fram-

ställts på ett mer eller mindre medvetet rasistiskt sätt. Det har handlat om *Barna Hedehörs äventyr i Amerika* där ursprungsbefolkningen skildras som halvidioter; om *TinTin i Kongo* som flyttades från barnavdelningen till vuxenavdelningen i biblioteket på Kulturhuset i Stockholm och om Stina Wirsens film *Liten skär och alla små brokiga* där figuren Lilla Hjärtat ansågs anknyta till en rasistisk tradition. Även i julaftonsprogrammet *Kalle Anka och hans vänner* har man klippt bort de svarta och judiska figurer i Tomteverkstan som skildrades på ett daterat, rasstereotypiskt sätt.

- Vem har tolkningsföreträdare, det vill säga har rätt att uttala sig om hur svarta kan uppfatta gamla kliché-bilder? Vad ska vi göra av rasistiska skildringar i vår kulturhistoria?

- På vilket sätt kan konst påverka ett samhälle? Ge exempel och sök beskriva hur och varför det sker – om det sker?

Några ord om slaveriet

Filmen utspelar sig ett tiotal år innan det amerikanska inbördeskriget bröt ut. Just vid 1800-talets början började sprickan mellan nord- och sydstaterna vidgas. Slaveriet betraktades i norr som något förlegat, gammalmodigt och kolonialt. 1799 antogs en ny lag i New York där alla nyfödda slavar blev fria och 1827 avskaffades slaveriet helt i staten New York.

Men nere i ”The Old South” rådde helt andra stämningar. Industrialismen sköt fart rejält vid den här tiden, framförallt i England som med sin ”Spinning Jenny” hade automatiserat textilindustrin som ropade efter bomull. Därtill hade Eli Whitney lanserat en ny och effektiv bomullsrensningssmaskin. Runt år 1800 producerades i Alabama, Georgia, Texas, Mississippi, Virginia, South Carolina och de andra staterna ca 73 000 bomullsbalar per år. År 1860, året innan inbördeskriget bröt ut, producerades ca 5 miljoner bomullsbalar och arbetskraften bestod i huvudsak av slavar.

Vad hade hänt; slavhandeln från Afrika hade ju förbjudits? Var kom alla slavar ifrån? Svaret är delvis det vi ser ett exempel på i filmen, kidnappning

och bortrövande av svarta barn, kvinnor och män runt omkring i Amerika blev en mycket lukrativ verksamhet. South Carolina och Virginia, som var de stater som hårdast opponerade mot Yankee-staterna i norr, hade vardera cirka 400 000 svarta slavar. Procenten slavar bland den svarta populationen var exempelvis i Alabama och Georgia över 99 procent. Ett gigantiskt slavsamhälle hade vuxit fram på bara några decennier – och förbjöds sen efter att generalen Robert E. Lee förlorat till nordstaternas general Ulysses S. Grant i april 1865 vid Appomattox i det amerikanska inbördeskriget.

Men trakasserier av svarta och rasåtskillnadspolitikerna försvann ju inte omedelbart i och med att Kongressen antog det trettonde tillägget i konstitutionen; förbudet mot slaveri. Därtill var de enskilda staternas egna lagar och traditionella kultur för stark. Redan i december 1865 bildades exempelvis Ku Klux Klan i Tennessee. Det var inte förrän under Medborgarrättsrörelsen på 1950- och 60-talen som USA kunde resa sig ur detta mänskliga mörker.

- För femtio år sen beskrev Doktor Martin Luther King sin dröm, en dröm där: "one day right there in Alabama little black boys and little black girls will be able to join hands with little white boys and white girls as sisters and brothers". Den banala ondskan, där människor förnedras och misshandlas, timme efter timme, dag efter dag, månad efter månad, generation på generation. Hur kan vi närma oss en förståelse om hur det var? Vad kan vi jämföra med? Lär sig människan något av historien? Exempelifiera gärna era tankar.

- Åsa Beckman skrev i *Dagens Nyheter* den 3 februari 2014: "Den du aldrig möter kan du göra dina egna föreställningar om. Den du inte ser kan du demonisera." Hur menar hon? Varför är så många rädda och fientligt inställda mot det främmande, det som ser annorlunda ut? Ligger det nedärvt i oss? Vad innebär empati och solidaritet?

- Slaveri är inte ett fenomen som är begränsat till det förflutna. Den moderna formen av slaveri som be-

skrivs som människohandel beräknas kosta mellan fem och nio miljarder dollar årligen. FN:s definition av människohandel innebär ofrivillig rekrytering och transport av personer som handelsvara. Det kan röra sig om trafficking, illegal arbetskraft eller barnarbete, för att nämna några exempel. Diskutera människohandel i vår samtid. Hur töms människor på sitt mänskliga värde och sina rättigheter i vår samtid? Vad innebär det till exempel att vara "papperslös invandrare" i Sverige idag?

Makt, våld & sexualitet

Plantageägaren Epps är en brutal och rå människa. En karaktär med ett tydligt psykopatliknande beteende och i fullständig avsaknad av empati gentemot sina medmänniskor. På plantagen jobbar slaven Patsey, en ung kvinna som Epps både misshandlar och attraheras av sexuellt. Att hon är den skickligaste bomullsplockaren på plantagen hjälper henne föga.

I filmen ges två mer ingående porträtt av svarta kvinnor; slavarna Patsey och Eliza som förlorar sina bägge barn, samt ett porträtt av Mrs Epps. Framför allt Patseys situation rymmer ett dubbelt förtryck då hon är utsatt för ett ständigt hot om både fysiskt och sexuellt våld – förutom att hon sliter hårt med bomullsplockningen. Mrs Epps ser Edwins dubbelspel och konfronterar honom men tvingas resignera inför hans klara hot: "Tvinga mig inte att välja mellan dig och Patsey – för då

väljer jag Patsey", vilket leder till att även Mrs Epps börjar utsätta Patsey för psykiskt och fysiskt våld. Det är via Patseys kropp och karaktär som McQueen återigen gestaltar kroppens fångenskap samt auktoritära strukturer och frågar hur man överlever extrema situationer.

Makt kopplat till sexualitet har en lång historia hos mänskligheten. Otaliga är de tidningsrubriker som berättar om hur män – det rör sig nästan uteslutande om män – med makt utnyttjar kvinnor. Polismästaren Göran Lindberg, "Kapten Klänning" är endast ett extremt nutida exempel. År 2012 anmäldes 16 900 fall av sexualbrott till polisen. Men mörkertalet är högt eftersom endast ca 25 procent av sexbrotten tros ha anmälts. Enligt Brå är 99,5 procent av sexualbrottsförövarna män. När frågans maktdimensioner synliggörs blir det också tydligt att sexuellt våld skapar och upprätthåller en bristande jämställdhet mellan män och kvinnor i samhället i stort, inte bara i den nära relationen. Rädsla för att bli utsatt inskränker bland annat kvinnors livskvalitet och tillgång till det offentliga rummet. Det har länge funnits en föreställning om kvinnans sexualitet som passiv och kvinnor som sexuellt tillgängliga, vilket har lett till en situation där offrets motstånd varit en central fråga för den rättsliga bedömningen.

- Flera forskningsstudier, däribland intervjustudier med förövare, har visat att mäns övergrepp på kvinnor

i grunden nästan alltid handlar om makt och dominans och inte, som man kanske kan tro, om sexualitet. Hur ska man förstå kopplingen mellan makt och sexualitet? Epps både piskar och våldtar Patsey i sin frustration över – ja, vad? Vad driver honom? Eller ska frågan i stället formuleras så här: Vad är han rädd för?

- Ett temaarbete kring slaveri, människohandel, sexualitet och makt skulle kunna utforska kroppen som handelsvara i ett historiskt perspektiv. Hur såg det ut på elevernas föräldrars eller mor- och farföräldrars tid? Vad har förändrats? Hur värderas kroppar i samhället? Hur exponeras de? Vilka är avsändare och mottagare? Hur ser bilden ut av hur svenskt rättsväsendet dömer i våldtäktsmål?

Tips på fördjupning

- UR har gjort en ambitiös och mycket sevärd tv-serie som heter *Rasismens historia* som bl a tar upp slaveriet, apartheid och rasismen i Sveriges historia: <http://www.ur.se/Produkter/153307-Rasismens-historia-Drommen-om-en-varld-dar-alla-har-samma-varde>

- *Raskortet*, en dokumentärfilm om hur det är att vara svart i Sverige - ett land med självbilden som världens mest toleranta och fördomsfria. Afrosvenskarnas berättelser vittnar om en annan verklighet: <http://www.svtplay.se/video/1926382/raskortet>

- *Lincoln* (Steven Spielberg, 2012): spelfilm om president Lincolns avskaffande av slaveriet

- *The Butler* (Lee Daniels, 2013): spelfilm om mannen som växte upp på ett bomullsfält i Södern och slutade som butler i Vita huset

PRODUKTIONSUPPGIFTER

USA 2013

Producent: Brad Pitt, Dede Gardner, Jeremy Kleiner & Bill Pohlad

Manus: John Ridley, baserad på Solomon Northup's memoarer med samma namn från 1853

Regi: Steve McQueen

Foto: Sean Bobbitt

Klippning: Joe Walker

Musik: Hans Zimmer

I rollerna:

Solomon Northup – Chiwetel Ejiofor

Patsey - Lupita Nyong'o

Eliza – Adepero Oduye

Freeman – Paul Giamatti

William Ford – Benedict Cumberbatch

Tibeats – Paul Dano

Edwin Epps – Michael Fassbender

Mrs Epps – Sarah Paulson

Bass – Brad Pitt

Tekniska uppgifter

Längd: 134 minuter

Censur: från 15 år

Svensk premiär: 20 december 2013

Distribution:

SF Film, 169 86 Stockholm

Tel: 08-680 35 00

E-post: sffilm@sf.se

Observera:

Svenska Filminstitutet kan inte garantera att filmen finns i distribution sedan den har slutat visas på ordinarie biografrepertoar. Via länken www.sfi.se/filmdistribution kan ni lära er mer om hur man hittar och bokar film.

Redaktion:

Malena Janson & Kaly Halkawt, Svenska

Filminstitutet, mars 2014